

Болалар ва ўсмирларда хулқ оғишининг олдини олишга қаратилган тавсиялар.

Л.Гайнутдинова - ТШПҚТМОИ,
”Педагогика, психология ва педагогик менежменти”
кафедрасининг катта ўқитувчиси

Биз ўз фарзандларимиз бахту саодатини, иқболи ва камолини кўришни истар эканмиз, оилада, маҳалла-қўйда одамларнинг хатти-ҳаракати ҳамда таълим муассасаларидаги олиб борилаётган таълимий-тарбиявий ишлар боланинг шаклланиб келаётган соф қалби ва онгига қандай таъсир кўрсатиши ҳақида доимо ўйлашимиз, ушбу жиддий масалани ижобий ҳал этишда ҳамкорликни тўғри йўлга қўйишимиз зарур.

Ҳозирги даврривожланиш динамикаси, ижтимоий андоза (стереотип)лардаги чуқур ва кескин ўзгаришлар, нафақат катталар, балки болалар олдига ҳам юқори талабларни қўймоқда. Буларнинг барчаси оиладаги талабга жавоб бермайдиган тарбиявий таъсир, ошкора ва яширин қаровсизлик, кадриятларнинг бузилиши, болалар хулқида ноижтимоий, яъни жамиятга ёт бўлган ҳолатларнинг пайдо бўлиши каби руҳий жароҳат берувчи ижтимоий омилларнинг кучайишига олиб келади. Бунинг сабаблари эса қуйидагилар: мактаб ва оиладаги келишмовчиликлар, ижтимоий мослашувнинг қийинчиликлари; соғлиқ билан боғлиқ муаммолар; ривожланишдан орқада қолиш ва ҳ.к.

Ҳақиқатдан ҳам ўсиб келаётган ёш авлоднинг эртанги кунимиз, келажагимизнинг давомчилари эканлигини ҳисобга оладиган бўлсак, болалар ва ўсмирлар ўртасидаги турли хил ғайриқонуний, шу жумладан жиноятчилик ҳодисасининг олдини олишга қаратилган, профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, ҳар қачонгидан ҳам долзарб муаммо сифатида намоён бўлади.

Кузатишлардан маълум бўлишича, вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олишда энг аввало жиноятчилик хулқининг ижтимоий-психологик, индивидуал психологик, социологик, ҳудудий ва криминологик хусусиятларини ҳисобга олиш талаб этилади. Шунингдек, вояга етмаганлар ўртасида юзага келаётган қонунбузарликларнинг олдини олиш ишлари умумий ва махсус-индивидуал тарзда олиб борилиши билан характерланади.

Болалар ва ўсмирлар ўртасида хулқ оғиши ва қонунбузарликларнинг олдини олишда қуйидагиларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир:

- хулқ оғишига эга бўлган болалар ва ўсмирлар шахсида асоциаллик, руҳий беқарорлик, ўзгарувчанлик, аффектга мойиллик каби хусусиятларнинг яққол ифодаланганлигидан келиб чиқиб, улар яшаётган оила ва ижтимоий муҳитни соғломлаштириш, шахслараро муносабатларни яхшилаш натижа беради;

- вояга етмаганлар ўртасидаги хулқ оғишининг келиб чиқиши асосий сабаблари сифатида болалар ва ўсмирлар фаолиятини назорат қилмаслик, оилада бола тарбиясига эътиборнинг сусайиши кабилар намоён бўлганлигидан келиб чиқиб, оилада ва оиладан ташқарида болалар ва

ўсмирлар фаолиятини, бўш вақтларида нима билан шуғулланаётганлигини назорат қилиш ва оилада бола тарбиясига эътиборни кучайтириш мақсадга мувофиқдир;

- криминоген хулқли оилаларни аниқлаш, уларда тарбияланаётган болалар ва ўсмирлар аҳволидан хабардор бўлиб туриш;

- моддий маиший шароитнинг етарли эмаслиги вояга етмаганларда хулқ оғишининг келиб чиқишига таъсир этишлигини ҳисобга олиб, бундай оилаларга маҳаллий ҳокимият, ижтимоий таъминот ва хайрия жамғармалари томонидан моддий ёрдамлар бериб туришни ташкил этиш;

- ота-оналар, катта ёшдаги кишилар ва ўқитувчилар томонидан болалар ва ўсмирларга нисбатан қўлланилаётган қаттиққўл, қўпол ва адолатсиз муносабатларга барҳам бериш;

- вояга етмаганларда хулқ оғиши кўпинча ота-оналар, ўқитувчиларнинг болалар ва ўсмирлар психологиясини билмасдан туриб муносабатда бўлишликлари натижасида келиб чиқаётганлигини ҳисобга олиб ота-оналар ва ўқитувчиларнинг психологик билимларни ошириш тадбирларини белгилаш;

- вояга етмаганларда хулқ оғишининг олдини олишда болалар ва ўсмирларнинг ёш ва индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга олиш.

Демак-ки, ўқувчи шахсини индивидуал психологик хусусиятларини ҳар томонлама мукамал таҳлил қилиш уларни ўқитиш ва тарбиялаш самарадорлигининг муҳим шартларидан биридир. Тарбиянинг салбий омиллар ва шароитлари энг ёқимсиз тарзда, умуман ўсиб келаётган шахснинг, аввало, унинг бутун ахлоқий-иродавий хусусиятларининг шаклланишига таъсир этади. Ўқувчининг ахлоқий ривожланиши асосан унинг теvarак-атрофдаги кишиларга ва атрофдагиларнинг унга бўлган ўзаро муносабати ва ўзаро таъсир хусусиятлари билан боғлиқ экан, ўқитувчилардан педагогик жиҳатдан ўз ҳолига ташлаб қўйилган ва тарбияси қийин, ҳуқуқбузарлик ва гиёҳвандликка мойиллиги бор, ўзлаштириши паст бўлган ўқувчиларнинг ўзига хос психологик хусусиятларини билишлари, амалиётчи психологлардан эса мавжуд ҳолатларнинг олдини олиш ва баратараф этиш усулларида самарали фойдаланишлари талаб этилади.

Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир.

Фарзандга меҳр қўйиш, уларнинг қорнини тўқ, устини бут қилиш ўз йўли билан, лекин болаларимизни ёшлик чоғидан бошлаб миллий тарбия, ахлоқ-одоб, юксак маънавият, ўз иқтидори, қобилияти, қизиқишлари асосида касб-ҳунарга тўғри йўналтириш оиладаги долзарб масалалардир.

Болаларни ота-оналари томонидан тушунилмаслиги, ота-оналар томонидан бефарқлик, оиладаги эмоционал алоқаларни узилиши, бола шахсига ҳурматсизлик, назоратнинг йўқлиги, ота-оналар томонидан эътиборнинг етишмаслиги, мактабнинг оила билан ўзаро алоқаларнинг йўқлиги, синф раҳбарлари ва мактаб маъмурияти “хавфли болалар ва оилалар” тўғрисида тўлиқ маълумотга эга эмаслиги ва улар билан етарли ишлар олиб борилмаслиги, болалар ва ўсмирлар ўртасидаги турли хил

ғайриқонуний, шу жумладан жинойтчилик ҳодисаларнинг кўпайишига сабабдир.

Амалиётдан келиб чиқиб, узоқ вақт давомида сурункали дарс қолдирувчи ва кейинчалик ўқишдан орқада қолиб кетишга, турли хил ғайриқонуний, шу жумладан жинойтчиликка мойиллиги бор оила фарзандларини қуйидаги шартли гуруҳларга ажратиш мумкин.

Ночор оила фарзандлари.

Бундай оилаларда ота-оналар маълум ишга эга эмас, тасодифий иш ҳақи ҳисобига ишлайдилар, ўтмишда судланиб чиққан, ёки гиёҳванд, ёки алкогольга ружу қўйганлар. Бундай оилалар фарзандларининг ўқиши ва тарбияси борасидаги қийинчиликлар ота-оналарнинг мактаб билан мулоқотга лаёқатсизлиги ва ҳоҳиши йўқлиги сабабли кучайиб боради.

Тўлиқ бўлмаган оила фарзандлари.

Бундай оилаларда оиланинг ҳаёт тарзини бир маромда сақлаш, шунингдек, фарзанд тарбияси вазифалари биргина инсон (кўпроқ она) зиммасига тушади, кўплар учун бу ортиқча, қудрати етмайдиган иш. Вақт етишмаслиги сабабли фарзандининг вақтини қандай ўтказилишини назорат қилаолмайди ёки ўқиш жараёнига кўмаклашиш имконияти, лаёқати чекланган бўлади. Шахсий ҳаётдаги омадсизлик оилада оғир руҳий ҳолатни юзага келтиради.

Ота-оналари ажралишган, бироқ болага таъсир этишда рақобатда бўлган ва бир-бири билан ҳамкорлик қилишга мойиллиги йўқ оила фарзандлари.

Бола гўёота-оналарўртасида, гоҳ у оилада, гоҳбошқаоиладаяшайди. Бундай шароитдаги болалар этароқ у томоннинг ҳам, бу томоннинг назоратидан қочиш учун ўз шахсий позицияларини, шунингдек ўз хатти-ҳаракатларини ҳам ишлаб чиқади.

Ота-оналарининг иш ҳақи узоқ муддатли сафарлар билан боғлиқ оилафарзандлари. Бундай ҳолатларда болалар ота-она талабига кўра катталар ўрнида қолиб, “уйни кўриқлайдилар”, уй рўзғор ишларини юритадилар ва ука-сингилларига қараб турадилар.

Ота-оналарининг иккаласи ҳам белгиланмаган иш куни бўйича ишлайдиган оила фарзандлари.

Ота-оналар уйда бўлмайдилар, фарзандининг ижтимоий ҳаётига етарли эътибор бериши учун вақти йўқ. Бундай ҳолларда ота-оналарнинг мактаб билан алоқаси вақт етишмаслиги оқибатида қийинлашган.

Болаларнинг хулқига етарли таъсир кўрсата олмайдиган ёки уларни таъминлай олмайдиган қариндошлар қарамоғида бўлган болалар.

Ота-оналар у ёки бу сабаларга кўра (кўп болали оила, ота-оналари сафарда бўлганда) фарзанди тарбиясини яқин қариндошлар зиммасига юклайдилар.

Мазкур оила фарзандларнинг рўйхати шакллантириб, оилалар ва болалар билан манзилли иш олиб бориш керак лозим деб топамиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Байярд Р.Т., Байярд Д.* Ваш беспокойный подросток. М.: “Просвещение”, 1991
2. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка.: 1986
3. Леви В.Л., Нестандартный ребёнок М., «Левицентр», 1996
4. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Шпаргалка для взрослых. Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. М.: «Генезис», 2000
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Прогресс, 1996
6. Эйдемиллер Э.Г. Юстицкий В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург.: «Питер», 2000.

Умумий ўрта таълим мактабларида миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини оширишда замонавий усул ва воситалардан фойдаланишни такомиллаштиришни долзарб масалалари – Республика илмий амалий конференцияси ТВПКҚТМОИ- 2014 йил, 6 июнь